

Harangi-Tóth Zoltán

A csataelemzés fortélyai

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) szinte minden hallgatója találkozik a hadtörténelem vagy a hadművészet történetéhez kapcsolódó tantárgyakkal a képzése során. Igaz ez az alapképzésben részt vevő civilekre és egyenruhásokra ugyanúgy, mint mesterszakos, kiegészítő, esetleg doktori képzésben részt vevő társaikra. A képzések jellegétől függően a tantárgyak száma, tartalma, célja és óraszama is jelentősen eltérhet egymástól, ahogyan teljesítésük kritériuma is változhat.

A tantárgyak oktatásáért kivétel nélkül a Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék (HFKT) felel, amelynek bár a portfóliója a katonai szociológiától a katonai etikán át a kommunikációig terjed, fő profiljában az elmúlt évek alatt sem történt változás, az a hadtörténelem maradt, így a továbbiakban erre koncentrálnunk.¹ Az egyes szakok esetében azonban az oktatott tantárgyak fókuszában már jelentős eltérés mutatkozik, hisz a biztonságpolitika szakokon inkább a hagyományos eseménytörténet és a kontextustúlsúlyú hadtörténet jut nagyobb szerephez, míg a katonai szakokon a művelettörténelmi és katonavezető-központú hadművészet oktatása a domináns. Az egyenruhás szakokon egyébként hagyományosan a parancsnoki (katonai vezetői) alap- és mesterszakos hallgatói állomány számára a legmagasabb az oktatott óraszám, amely képzésük vezetői felkészítést szolgáló jellegéből adódik.²

Annak érdekében, hogy átfogó képet kaphassunk a Karon folyó hadtörténelem-oktatásról, célszerű áttekinteni az egyes szakok törzsanyagában szereplő tárgyak tartalmát, célját és módszertanát is (1. táblázat).

¹ *A Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék tematikái* 2023. A felsorolásból is látszik, hogy a szervezeti egység oktatási portfóliója hadtörténelem „nehéz”. Ez egyébként a tantárgyak számán túl az oktatási óraszámok megoszlásából is látszik.

² *A katonai vezetői alapképzési szak tanterve 2020-tól* 2020.

1. táblázat. *Az egyes szakok törzssanyagában szereplő tárgyak a Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténeti Tanszék tematikái alapján*

<i>A tantárgy neve</i>	<i>A tantárgy tartalma</i>	<i>Óraszám</i>	<i>Célcsoport</i>	<i>A tantárgy oktatásának célja</i>	<i>Módszerter</i>
Hadtörténelem	Az alapvető magyar és egyetemes hadművészet fejlődése, a főbb konfliktusok eseménytörténete a középkortól napjainkig	28	Honvédtisztjelöltek (összes alapképzési szak)	A tisztí hivatáshoz kapcsolódó általános ismeretek megszerzése a különböző korszakok hadművészetéről	Előadások, amelyek kronologikus sorrendben a hadművészetre nagy hatást gyakorló eseményekre koncentrálnak
Magyar katonai hagyomány	A magyar katonai hagyományok bemutatása és a tisztí hivatáshoz kapcsolódó ismeretek átadása	42	katonai vezetői alapképzési szakos tisztjelöltek	A tisztjelölti szocializáció elősegítése	Tematikus foglalkozások (alakulattörténetek, kiemelkedő életutak, haditettek stb.) tartása a hallgatók bevonásával
A lővész fegyvernem története	A különböző korszakok gyalogos fegyverneme hadművészetének és fejlődéstörténetének bemutatása	28	Lővész szakirányú katonai vezetői alapképzési szakos tisztjelöltek	A fegyvernemi szocializáció elősegítése	Hagyományos, kronológiai sorrendben megtartott előadások és hallgatói kiselőadások/ esettanulmányok feldolgozása
Magyar hadtörténelem és katonai hagyomány	A magyar hadtörténet korszakaihoz kapcsolódó ismeretek átadása és a hagyományok bemutatása	24	Részképzés (katonai MSc előtt)	Kiegészíteni az egyetemes hadművészet történetéről szerzett ismereteket a magyar vonatkozású eseményekkel	Előadások, amelyek kronologikus sorrendben a magyar hadtörténet legfontosabb eseményeire koncentrálnak
Hadtörténelem 03–04	A 19–20. század legfontosabb konfliktusainak elemző bemutatása	28–28	Nemzetközi biztonság- és védelempolitikai szak	A hadművészet fejlődésének bemutatása és az analógiák feltárásn keresztül a kritikai gondolkodás fejlődésének elősegítése	Előadások és esettanulmányok, amelyek kronologikus sorrendben a hadművészetre nagy hatást gyakorló eseményekre koncentrálnak
A hadművészet története	A 20. századi hadművészet fejlődésének részletes bemutatása	28	Katonai vezetői mesterképzési szak	A napjaink hadművészetét meghatározó események alapjait adó szerves fejlődési folyamat megismertetése	Tematikus előadások és esettanulmányok, amelyek a modern hadművészetre nagy hatást gyakorló konfliktusokra koncentrálnak
Az európai hadügy története	Az európai hadművészet fejlődésének bemutatása az újkortól kezdődően	28	Nemzetközi biztonság- és védelempolitikai mesterképzési szak	Az európai hadművészet legfontosabb katonai gondolkodóinak és legnagyobb hatású konfliktusainak megismertetése	Előadások és esettanulmányok, amelyek kronologikus sorrendben az európai hadművészetre nagy hatást gyakorló eseményekre koncentrálnak
Helyi háborúk a hidegháború után	A jelenkor konfliktusainak elemzése	28	Nemzetközi biztonság- és védelempolitikai mesterképzési szak	A hallgatói elemző-képesség fejlesztése és a jelenkori konfliktusok sajátosságainak megismertetése	Tematikus, régiókra koncentrááló előadások és hallgatói kiselőadások/ esettanulmányok feldolgozása
A hadtudomány klasszikusai I–II.	A legfontosabb hadtudósok és katonai gondolkodók munkájának bemutatása		A Hadtudományi Doktori Iskola doktoranduszai	A hadművészet legnagyobb hatást gyakorló hadtudósok munkásságának megismertetése	Előadások, amelyek kronologikus sorrendben a hadművészetre nagy hatást gyakorló hadtudósokra és katonai gondolkodókra koncentrálnak

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1. táblázat a 2022/2023-as egyetemi tanév kurzusait tartalmazza. Amint az látható, a hadtörténelemmel kapcsolatos szerteágazó tanszéki portfólióban domináns a kronológiakövető, eseménytörténet-fókuszú oktatás, amely gyakran kiegészül (különösen a mesterszakok esetében) hallgatói önálló vagy csoportos munkával is.

Ezt a trendet az elmúlt években a Covid–19 hatására bevezetett táv-, illetve digitális/távolléti oktatás teljesen átalakította, és számtalan esetben fordult elő, hogy a hallgatók számára a korábban gyakorlati jeggyel vagy éppen kollokviummal elvégezhető tantárgyakat írásos beadandó (rövid, 7500–20 ezer karakteres dolgozat) formájában kellett teljesíteni. E sorok szerzője ekkor szembesült azzal, hogy a hallgatói állomány számára milyen nagy nehézséget okoz az előadások során átadott ismeretek gyakorlati alkalmazása.

Az oktatás formájának normalitáshoz való visszatérte után ez a probléma látszólag lekerült a napirendről, de átfogó megoldás nem született rá. Ugyanígy jellemző, bár kevésbé látványos az a problémakör, amely a szakdolgozók és a diplomamunka-készítők esetében is rendre előkerül: a hadtörténelmi események elemzésének és értékelésének nehézsége. A konstans (szakdolgozói) és a váratlanul, tömegesen felbukkanó (Covid–19 miatti nagyszámú házi dolgozat) problémák a szerző véleménye szerint rendszerszintű hiányosság tünetei, amelyre megoldás lehet a módszertani oktatás és az azt kiegészítő segédlet elkészítése. A publikáció második felében a fenti tapasztalatok alapján kísérletet tesz egy ilyen munka vázának lefektetésére.

A csataelemzés helye és szerepe a hadművészet történetének oktatásában

A hadtörténetírásban számtalan példa található csaták feldolgozására, de ezek logikai felépítése szerzőnként egyedi, ahogyan adott esetben a kutatók által feldolgozott adatok visszaadásának minősége is hullámzó, és nemrégiben még a had- és a nem hadtörténészek között is parázs vita zajlott a témáról.³ Jelen sorok írója először John Keegan kifejezetten olvasmányos művében⁴ találkozott a műfajjal, mégis a hallgatók részére kiadott mintafeladatok között nem ez, hanem legtöbbször Csikány Tamás egyik műve⁵ szerepel példaként annak témája, tömörsége és világos logikai felépítése miatt.

³ GYÁNI 2006.

⁴ KEEGAN 2000.

⁵ CSIKÁNY 2011.

Ezek a munkák azonban alapvetően nem jegyzetként vagy oktatási segéd-eszközként születtek meg, hanem általában önálló kutató végeredményeként, és csak nagyon ritkán készültek olyan formában, hogy hatékonyan tudjanak átadni módszertant is az ismeretek mellett. Éppen e hiányosságok miatt láttam szükségét egy kifejezetten módszertani jellegű útmutató összeállításának, amelynek első lépését a célcsoport meghatározása jelentette.

Az NKE HHK képzési profiljából következik, hogy az alapképzésen belül a legnagyobb létszámú csoportokat a nemzetközi biztonság- és védelempolitikai és a katonai vezetői szak hallgatói állománya jelenti. A leendő biztonságpolitikusok esetében az elemző gondolkodás⁶ áll a középpontban, ehhez pedig a kritikai gondolkodás és a strukturált, analitikus módszertanok elsajátítása és fejlesztése elengedhetetlen, ezek kiválóan begyakoroltathatók esettanulmányokon keresztül, amelyekre a hadtörténelem számos példával szolgálhat.

A szak hallgatói számára alapvetően a háborús szint és a konfliktusok (nemzetközi) kontextusa a lényeges, de ennek megértéséhez elengedhetetlen, hogy megismerjék a többi szint jelentőségét is: az elemzőkészség felépítését a legtöbb kézzelfogható adatot és információt tartalmazó harcászati szint felől érdemes felépíteni, és innen haladni a komplexebb problémák és rendszerek felé. Ennek a folyamatnak az első lépése (de nem végállapota) lehet tehát a csataelemzés beemelése a módszertani eszköztárba, amely megadhatná azt az elemzői magabiztosságot, amelyre a magasabb (műveleti, stratégiai stb.) szintek vizsgálatához szükségük lesz.

A tisztjelöltek számára a helyzet jóval egyszerűbb, hisz esetükben a képzési kimeneteli követelmények alapján⁷ alapvetően a harcászati szintű ismeretek megszerzése maga a végső cél (bár a hadtörténelmi események feldolgozása során az általános, tehát a tiszti hivatás szempontjából fontos ismeretek átadására is sor kerül), ezért számukra a legtöbb relevanciával egyértelműen a csaták és az ütközetek feldolgozása rendelkezik. Látható tehát, hogy az alapszakok (azon belül is a két legnagyobb létszámú képzés) esetén mindenképpen érdemes a harcászati szintű összecsapások elemzésével foglalkozni, mert ez az egyik esetben az elemzői magabiztosság megszerzésének kezdőlépéseit jelentheti, míg a másik esetben egyenesen az elvárt szakmai ismeretekkel vág egybe.

A csataelemzés természetesen nem önmagában áll, hanem általában nagyobb folyamatba illeszthető: ezzel a hadjárat- vagy (had)műveleti elemzés foglalkozik, amely önmaga is része a háborúk vizsgálatának. Az NKE HHK hallgatói összetételéből adódik, hogy csak egy szűk szegmensnek van szüksége a magasabb szintű elemzések

⁶ *A nemzetközi biztonság- és védelempolitika alapképzési szak tanterve 2022-től 2022: 5.*

⁷ *A katonai vezetői alapképzési szak tanterve 2020-tól 2020: 6–16.*

módszertanának ismeretére, a katonai alap-, de még a mesterszakok esetében is az ütközetek és csaták vizsgálatánál többre csak korlátozottan van szükség. Ebből a domináns, mennyiségi mutatók által meghatározott igényből kiindulva a továbbiakban jelen publikációban sem megyünk tovább a harcászati szintű összecsapások vizsgálatának ismertetésénél, nyitva hagyva ezzel a lehetőséget a magasabb szintű elemzéseket feldolgozó további kutatásra.

Összegezve tehát a kutatás közvetlen kiváltó oka, hogy az oktatásban beálló extrém (Covid-19) körülmények folytán ismereti és módszertani hiátusra derült fény, és az azóta eltelt időben sor került a megoldási lehetőségek felmérésére is. Annak érdekében tehát, hogy ezt a hiányosságot pótolni tudjuk, kíváncsossá vált egy ezzel (is) foglalkozó hadtörténelem-módszertani jegyzet- és gyakorlatgyűjtemény elkészítése, amely nemcsak a hallgatók, hanem adott esetben a kollégák és a hadtörténelem iránt érdeklődők számára is támpontot nyújthat.

A csataelemzés célja

A hagyományosan katonák által művelt „hadművelet-központú” hadtörténelem napjainkra már jelentősen elmozdult a „kontextusközpontúság” irányába, amely folyamat nemrégiben nagy sajtóvisszhangot kapott.⁸ Ez egybevág azzal a folyamattal, hogy a rendszerváltás után hazánkban is nőtt a civil érdeklődés a téma iránt, és elterjedt a nyugati típusú „New Military History”.⁹ A haderő számára azonban a hagyományokhoz való kötődés és különösen a tiszti felkészítés során elengedhetetlen az adatgazdagság, a precíz fogalomhasználat és a pontos elemzések megléte, amelyek alapján a korabeli események és az ezekkel összefüggő parancsnoki döntések is rekonstruálhatók.

Az alapszintű katonai vezetői felkészítésben ez a döntéshelyzet- és következmény-vizsgálat áll a középpontban, hisz ez szolgálhat a legjobb információval a leendő parancsnok részére, aki még nem rendelkezik saját tapasztalati háttérrel. A katonák számára tehát a csataelemzés célja az, hogy segítse őket a döntési helyzetekhez kapcsolódó sajátosságok és mintázatok felismerésében, és megkönnyítse számukra a lehetséges következmények feltárását. A civil biztonságpolitikus-hallgatók számára a cél hasonló, azonban esetükben sokkal inkább az analógiák, jellemző körülmények vagy indikátorok megállapítása lehet a cél, hisz ők nem döntéshozói, hanem döntéselőkészítői (referens, tanácsadó/elemző) pályára készülnek.

⁸ STUMPF 2023.

⁹ HARANGI-TÓTH 2017.

A csataelemzés módszertana változatlan, függetlenül attól, hogy ki alkalmazza azt. Az elemzések azonban azért készülnek, hogy alapját adják az értékelésnek, amelynél viszont már figyelembe kell venni, hogy kinek a számára készül, és melyek azok a kérdések, amelyekre a vizsgálat során megszerzett adatok válaszokat adhatnak. Az analízis elvégzése önmagában tehát nem elegendő, hisz az nem öncélú folyamat, hanem mindig valamilyen szempontrendszer és az az alapján felállított értékelést kell mellérendelni.

A módszertan és a csataelemzés lépései

Minden elemzés egy jól strukturált menetrendet kell hogy kövessen, ettől a csaták vizsgálata sem tér el. A forrásokból vagy egyéb helyről származó adatok információkká alakításához és a tulajdonképpeni történelmi események dekonstruálásához metodikus, lépésekre bontott logikai folyamat megalkotására van szükség, amelynek létrehozása során mind a had-, mind a történettudomány tárgyköréből kaphatunk segítséget. Jelen publikáció esetén a logikai folyamat megalkotásához a magyar és a NATO-s katonai tervezési eljárások részét képező felderítő-elemző törzsmunkát¹⁰ vettem alapul, mert annak célja egybevág a csataelemzésével, azaz a lehető legteljesebb körű, részletes vizsgálat elvégzésére dolgozták ki.¹¹ Ezen túlmenően a meglévő hasonlóság megkönnyítheti a leendő tisztek és gyakorló törzstisztek számára, hogy az ismerős folyamatot hatékonyan tudják alkalmazni saját munkájuk során, a tantermen kívül is.

A csataelemzés nagyobb fázisain belül a lépések sorrendjétől szükség (például időhiány vagy egyes elemek eltérő jelentősége) esetén természetesen el lehet térni, de az előre meghatározott kritikus elemzési pontok nem kihagyhatók, mert az az információ torzulásához vezethet. Ugyanígy minden elemzés esetén káros lehet az, ha az azt végző saját preconcepcióit és elfogultságát nem tudja a helyén kezelni, ami azzal járhat, hogy sérül az objektivitás, és bizonyos adatokat nem vesz kellő súllyal figyelembe, vagy egyenesen kihagyja azokat az értékelés elkészítése során. A következőkben felvázolt lépések célja az, hogy a csataelemzésben nem kellően jártas kutatók számára segítséget nyújtsanak abban, hogy a harcászati szintű összecsapások lehető legszélesebb körű vizsgálatát végezhesék el.

A kutatás megkezdése előtt célszerű több kérdést tisztázni. Minden történeti jellegű kutatás kulcskérdése, hogy az adott témához milyen források (forráscsoportok)

¹⁰ A harcmező felderítő előkészítése (Intelligence Preparation of the Battlefield, IPB).

¹¹ HARANGI-TÓTH 2017: 113–114.

állnak rendelkezésre, azok hol érhetők el. Ez magával hozza a következő kérdést, amely azt tisztázza, hogy kik a korszak vagy a hadszíntér szakértői. Bármilyen harcászati szintű összeecsapás esetén fontos tisztázni továbbá, hogy a terepen lehet-e munkát végezni, esetleg sor kerülhet-e (rekonstrukciós) kísérletre. Ezek után ütemtervet kell kialakítani, amelynek tartalmaznia kell a kutatás mellé rendelt időszámvetést is.

A csataelemzés maga több tárgykörre, avagy szakaszra osztható, amelyek egymásra épülnek. Ezek pontos meghatározásához célszerű világos, távolról, az általánostól a konkrétumok felé közelítő vizsgálati struktúrát kialakítani:

- A háttér bemutatása és a csatát megelőző események leírása (*előzmények*)
- A csatatér és a környezeti tényezők hatásának vizsgálata (*külső tényezők*)
- A szemben álló felek vizsgálata (*belső tényezők*)
- A csata lépéseinek bemutatása, döntési pontjainak beazonosítása és a következmények feltárása (a tulajdonképpeni *eseménytörténet*)

2. táblázat. *A csataelemzés javasolt lépései*

1	A stratégiai háttér rövid vizsgálata, azaz mely háború része az adott csata	Előzmények
2	A hadművelleti helyzet vizsgálata	
3	A csatatér terepelemzése	Külső tényezők
4	Az időjárás vizsgálata	
5	A csatatér humán dimenziója	
6	A szemben álló felek felépítésének vizsgálata	Belső tényezők
7	A szemben álló felek haditechnikai eszközeinek vizsgálata	
8	A szemben álló felek harc-eljárásainak vizsgálata	
9	A szemben álló felek minőségi vizsgálata	
10	A szemben álló felek vezetésének vizsgálata	
11	A szemben álló felek felderítésének és információmenedzsmentjének vizsgálata	
12	A szemben álló felek logisztikájának vizsgálata	Eseménytörténet és -értékelés
13	A szemben álló parancsnokok harccsatai a csatára	
14	A csata fázisainak felvázolása	
15	A csata közvetlen következményei	
16	A csata értékelése	

Forrás: a szerző szerkesztése

A fenti lépések egybevágának a katonai törzsmunka felderítő elemzésének egyes pontjaival,¹² amelyek alkalmazása segítheti a hadtörténeti elemzéseket és megkönnyítheti az adatok elfogadtatását is. A fenti szakaszok több lépésre bonthatók, összességében a csataelemzés és -értékelés 16 lépésben hajtható végre.

Az alábbiakban e lépések bemutatására kerül sor, amelyet rövid magyarázattal kiegészítve közlünk. Ebben az alapvetően javaslatokat tartalmazó szöveges leírásban megjelenik a Covid-19 során beérkezett dolgozatok, illetve szakdolgozatok és diplomamunkák konzulensi, valamint opponensi tapasztalatainak feldolgozása is.

A csata előzményeinek vizsgálata során elsősorban három nagy kérdést kell megválaszolni: milyen háború és mely hadjárat vagy hadművelet része az adott összecsapás, illetve a részt vevő felek hadereje milyen teljesítményt nyújtott, vagy veszteséget szenvedett, mire megérkezett a csataterre? Az előzmények vizsgálata során nehézséget jelenthet, hogy azokat csak kellő mélységben, ne túl részletesen vázolja fel a kutató, hisz az jelentősen elviheti munkája fókuszát, főleg akkor, ha az adott eseményre egy hosszabb háború későbbi szakaszában került csak sor.

1. A stratégiai háttér rövid vizsgálata, azaz mely háború része az adott csata

- *Kik a részt vevő felek, akik vívják a háborút?*
- *Hol és mikor vívják a háborút?*
- *Mi a harcoló felek stratégiai célja?*

A stratégiai háttér vizsgálata során van lehetőség magának a konfliktusnak a bemutatására, annak politikai, diplomáciai, gazdasági és egyéb vonatkozásaival egyetemben. Ez általános rész, célja magának a konkrét vizsgálatnak a kontextusba helyezése.

2. A hadműveleti helyzet vizsgálata

- *Milyen hadművelet(ek)hez és hogyan kapcsolódik a csata?*
- *Kik vettek részt benne és mi volt a hadművelet célja?*
- *Mik a hadművelet korábbi eseményei, amelyek hatottak a csatára?*
- *A hadművelet döntő/mellékeseménye-e a csata?*
- *Milyen hatással volt a csata kimenetele a hadműveletre?*
- *Milyen műveleti változók hatottak az adott csatára?*¹³

¹² HARANGI-TÓTH 2017: 115.

¹³ A hazai és a NATO-terminológia ezeket a PMESII-PT mozaikszóval rövidíti, amely az adott hadműveleti területnek helyet adó ország politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastrukturális jellemzőit írja le a fizikai tér és az idő összevetésében. *ATP 2-01.3 Intelligence Preparation of the Battlefield* 2019: 4–23.

A hadművelleti szint vizsgálata már egyértelműen a katonai eseményekre fókuszál a korábbi általános részekkel szemben. Itt a cél az adott csata katonai vonatkozású kontextusának megteremtése, részletesen bemutatva azt az eseménysort (hadművelet, hadjárat stb.), amelybe az összecsapás illeszkedik. Itt szükséges bemutatni a csatához vezető utat, amelybe beletartozik az azt megvívók korábbi teljesítményének értékelése is. Itt már felsorolásszerűen bemutatathatók a csata során egymással szemben álló felek is, de csak annyiban, hogy egyértelművé váljon, hogy kik között zajlik az összecsapás, a felek részletes elemzését később kell elvégezni.

Az előzmények vizsgálatát követően a külső, azaz a részt vevő felekre ható, de általuk kevésbé befolyásolható környezeti tényezők vizsgálatát kell elvégezni. Az állandó elemek vizsgálata tehát célszerűen megelőzi a szemben álló, dinamikusan változó felek részletes bemutatását, hisz így válik értelmezhetővé az, ahogyan az adott parancsnokok csökkenteni vagy éppen kihasználni próbálták a külső elemek hatását a rendelkezésükre álló erőikkel.

3. A csatater terepelemzése

- *Terepakadályok* (A természetes és az ember alkotta akadályok)
- *Főbb megközelítési útvonalak és járhatóság*
- *Kulcsterületek*
- *Láthatóság és kilövés*
- *Fedezék és álcázás*

A csatater legfontosabb jellemzője maga a terep. Helyes elemzése nagyban hozzájárulhat a történelmi események pontos rekonstrukciójához, és adott esetben segítheti a forráskritikát is. A katonai vezetők a rájuk bízott kötelékekkel mindig a terep függvényében tevékenykedtek, és aki azt sikerebben tette, az előnyhöz jutott. A terep elemzése során mindig a csatában részt vevő felek szempontjából kell azt vizsgálni, pontosan feltüntetve, hogy kinek jelentettek előnyt bizonyos elemei, és kinek hátrányt.

Amennyiben a történelmi csatateret nem lehet bejárni személyesen, törekedni kell a térképek használatára, amelyek a katonai térképészet 18. századi ugrásszerű fejlődésétől kezdve méretarányosan biztosítják a tájékozódás lehetőségét. Szerencsére ezen adatbázisok egy része már digitális formában is kutatható. A napjaink és a múltbéli események között eltelt időben a terep ugyan megváltozott, de a modern kori események vizsgálatakor akár a digitális és műholdas képi szolgáltatások is igénybe vehetők.

A terep elemzését követően annak értékelését is el kell végezni, ez történhet a katonai szempontok alapján, vagy a korabeli források tükrében is. Kiemelten fontos az úgynevezett kulcsterületek vagy -terepszakaszok meghatározása, amelyek birtokbavétele az adott fél számára jelentős előnyt jelentett, és gyakran ezek elfoglalása határozta meg a manővereket is. A kulcsterületek meghatározása ezáltal nagyban segítheti a csata lefolyásának értelmezését is. Mindenkor javasolt ezek ábrázolása valamilyen vázlaton, sőt, lehetőség szerint egy saját térkép készítése is a kutatásokhoz, amely tartalmazza a terepelemzést és az értékelést grafikus formában, amely sokszor beszédesebb a hosszú leírásoknál.

4. Az időjárás vizsgálata

- ♦ *Milyenek a csatatér klimatikus viszonyai?*
- ♦ *Milyen volt az idő a csata idején?*
- ♦ *Hogyan befolyásolta az időjárás az egyes haderőnemek, fegyver-/csapatnemek/kritikus eszközök tevékenységét?*

Az időjárás vizsgálata hagyományosan a hőmérséklet, a csapadék, a szél, a láthatóság (napsütéses órák, felhőalap, valamint a Hold állása) és a páratartalom jellemzőinek elemzéséből és ezeknek a felekre gyakorolt hatásának értékeléséből áll. Fontos kiemelni, hogy bizonyos korokban vagy éghajlati viszonyok között a hadviselés szezonális jelleget öltött, amelynek akár társadalmi hatása is lehetett. A modern korban a precíziós csapásmérő eszközök, a rádiókommunikáció és a légierők megjelenése felértékelte az időjárás szerepét.

5. A csatatér humán dimenziója

- ♦ *A helyi lakosság jelen volt-e a csatatéren?*
- ♦ *Ha igen, kit és hogyan támogatott?*
- ♦ *Volt-e szerepe a vallásnak vagy az etnikumnak a csatában?*
- ♦ *Az adott csatatéren volt-e a csata szempontjából fontos épület, szolgáltatás, vallási hely stb.?*

A csatatereknek nemcsak fizikai jellemzői és dimenziója van, hanem humán, azaz civil, lakossági is, amelynek elemei sokszor nem önszántukból kerülnek a harcoló felek közelébe. Kiemelten fontos lehet a lakosság tevékenységének vizsgálata, főleg azon konfliktusok esetén, ahol etnikai vagy vallási megosztottság, esetleg valamilyen felkelés (népi háború, partizán- vagy gerillamozgalmak stb.) zajlott.

E jellemzők összessége jól leírja azt a csatateret, amelyen a szemben álló felek harcoltak, meghatározva tevékenységüket vagy támogató, vagy korlátozó jellegüknél

fogva. Egyes részelemek vizsgálata összevonható, de el nem hagyható teljesen, hisz alapvető keretét adják az eseményeknek, ismeretük hiánya pedig a csata eredményének helytelen értékeléséhez és téves következtetések levonásához vezethet.

A belső jellemzők a szemben álló felek vizsgálatából állnak. Ez a legbővebb fejezetek egyike lesz, és általában a források is „bőbeszédűek” a haderőkkel kapcsolatban. Itt érdemes figyelembe venni, hogy míg azonban a fizikai terep viszonylag objektíven vizsgálható, a forrásokban található, különböző érdekek mentén megjelenő szubjektum sokkal többször kapcsolódik a saját vagy a szemben álló erők ábrázolásához, így leginkább itt lehet szükség a forráskritikára.

6. A szemben álló felek felépítésének vizsgálata

- *Létszámok, szervezetek, funkciók bemutatása*
- *Haditechnikai eszközök felsorolása, feltöltöttségi mutatók*
- *Alárendeltségi viszonyok, harcoló-támogató arány*
- *A szemben álló felek szervezeti struktúrájának összevetése*
- *Különbségek vizsgálata*
- *Előnyök, hátrányok, erősségek, gyengeségek*

Alapvetően fontos, hogy a kutató össze tudja vetni a két fél erőit, amihez egységes, csak a legfontosabb tulajdonságokat kiemelő szempontrendszer kialakítása szükséges. A sok adatot érdemes táblázatos vagy egyéb, a rendezést segítő formában megjeleníteni, elkerülve a nehezen átlátható hosszas leírásokat. A szervezeti struktúrák elemzése rejti a legtöbb csapdát, és a tapasztalatlan kutató számára itt születet a legtöbb, egyébként a csata végkimenetele szempontjából irreleváns adat, amely értékes helyet és energiát vehet el a többi fejezettől.

7. A szemben álló felek haditechnikai eszközeinek vizsgálata

- *Haderő-/fegyver-/csapatnemenként a legfontosabb eszközök összevetése*
- *A csata eredményére hatással lévő releváns szempont alapján*
- *Speciális eszközök, egyedi vagy akkor megjelent haditechnika*
- *Előnyök, hátrányok, erősségek, gyengeségek*

A haditechnikai elemzés célja, hogy néhány, a csata végkimenetele szempontjából kiemelt jelentőségű eszközt a kutató összevethessen a szemben álló felek repertoárjából. Szintén érvényes az előző pontnál leírt veszély: a túl nagy részletesség magáról a csatáról tereli el a figyelmet. Szükség esetén a haditechnikai eszközök elemzése az előző ponttal összevonható.

8. A szemben álló felek harcéljárásainak vizsgálata

- ♦ *A csata szempontjából fontos tevékenységi formák bemutatása*
- ♦ *Menet, támadás, védelem stb.*
- ♦ *Hadrend, lépcsőzés, tartalékképzés stb.*
- ♦ *Együttműködés, légi/tűztámogatás rendje stb.*

A szemben álló felek doktrinális elemzése nem elhagyható lépés. A korábbiakhoz hasonlóan célszerű a csata során előtérbe került tevékenységi formák szabályzat szerinti bemutatása (ha ismert) az egyes felek esetén, majd ezek összevetése egymással. Ez szintén történhet táblázatos formában vagy éppen grafikai vázlaton ábrázolva, hisz mindkettő helytakarékos módon segíti a megértést.

9. A szemben álló felek minőségi vizsgálata

- ♦ *Kiképzettség*
- ♦ *Morál, motiváció*
- ♦ *A fenti tulajdonságok összevetése*

A szemben álló felek elemzésekor jellemzően a „számolható” faktorok, azaz a haderők létszáma, technikai eszközeinek paraméterei a dominánsak. A kevésbé látható, úgynevezett „puha” tulajdonságok ritkán vagy nem kellően hangsúlyosan jelennek meg. Ennek oka, hogy azok jóval nehezebben mérhetők, és a tapasztalatlan elemző számára hatásuk is sokszor kevésbé tűnik jelentősnek.

10. A szemben álló felek vezetésének vizsgálata

- ♦ *A csatát vezető parancsnokok bemutatása*
- ♦ *Előéletük, felkészültségük, képzettségük, tapasztalataik*
- ♦ *A munkájukat segítő törzsek bemutatása*
- ♦ *A parancsnokokat támogató vezetési rendszer bemutatása*
- ♦ *Kommunikációs eszközök*
- ♦ *Eljárások, kódok stb.*

A haderők vezetőinek, eljárásainak, valamint kommunikációs metódusainak és csatornáinak bemutatása szintén nem elhagyható lépés. Bizonyos korszakokban a csatatereken az egyszemélyi vezetés érvényesült, de később a megnövekedett létszámok és fizikai tér miatt a törzsek és a jelentés-, illetve parancstovábbító rendszerek működése is egyre jelentősebb szerepet kapott, így ezek nem elválaszthatók a parancsnok személyétől. A vezetőt mindig együtt kell vizsgálni az általa működtetett vezetési rendszerrel.

11. A szemben állók felderítésének és információmenedzsmentjének vizsgálata

- *A rendelkezésre álló felderítő erők bemutatása*
- *A felderítő eljárások bemutatása*
- *A felderítők hatékonyságának összevetése*

A felderítés vizsgálata során nemcsak maguknak a csapatoknak a bemutatása szükséges, hanem kiemelten a működésük hatékonyságának ismertetése is. Ez azt jelenti, hogy vizsgálni kell a csata előtt/közben/után a parancsnokok számára a döntéshez eljuttatott információkat, illetve azok hiányának okát és hatását is. A felderítésnél tehát az adatgyűjtő kötelekeket (szenzorokat), a továbbító csatornákat és az elemző vagy fogadó szervezetet/személyeket is be kell mutatni.

12. A szemben álló felek logisztikájának vizsgálata

- *Az ellátó rendszer bemutatása*
- *A szervezetek, ellátópontok, szállítás, javítás stb. rendszere*
- *Az utánpótlás szétosztásának rendje, hatékonysága*
- *Pénzügyi/gazdasági tevékenység*
- *Az egészségügyi rendszer bemutatása*

A logisztika és történelmi előképei számos esetben korlátozó és a morálra is nagy hatást gyakorló tényezőként jelennek meg a hadviselésben, így vizsgálatuk elhagyása nem javasolt. Sok esetben a hadseregek ellátásának lehetősége és módja eleve meghatározta a hadviselés formáit, így azt mondhatjuk, hogy a magasabb hadművészet bizonyos korokban nem volt függetleníthető a logisztikától. Ez a csatatéren akkor is viszonylag ritkán jelent meg ténylegesen, sokkal inkább volt tetten érhető abban, hogy a hadseregek eljutottak-e egyáltalán a csatáig, vagy sem.

A szemben álló felek bemutatása után a csata leírása a következő lépés. Ebben a részben az összecsapást megelőző tervezést, az eseménytörténetet és a következményeket egyaránt tárgyalni szükséges, tehát viszonylag nagy anyagot kell vázlatosan összefoglalni, kiemelve azokat a pontokat, amelyek az értékelést segíthetik. Éppen ezért érdemes az eseményeket térképvázlaton jelölve bemutatni, amely a hosszas leírások helyett sokkal átláthatóbb formája a manőverek ábrázolásának.

A célok, műveletek és egyéb tevékenységek ábrázolásakor két lehetőség van a kutatónak: vagy a korabeli (amennyiben már volt egyezményes jelölés akkoriban), vagy napjaink (NATO) térképi jelkulcsának és egyezményes jeleinek a használata.¹⁴ Az előbbi

¹⁴ A NATO egyezményes jeleket az APP-6 elnevezésű szabályzat hozta be, de ezt ma már nem frissítik, helyette digitális adatbázist hoztak létre.

mellett a történelmi hűség és a forrásokkal összevethetőség, az utóbbi mellett az oktatási felhasználhatóság és az univerzalitás szól. Amennyiben az egyes egységeknek van NATO-jele, vagy létrehozható számukra, mi ez utóbbi használatát javasoljuk.

13. A szemben álló parancsnokok harcparancsai a csatára

- *A parancsnokok céljainak bemutatása*
- *A kialakított harcrendek*
- *A harcrendi elemek számára meghatározott feladatok*

A fejezet célja, hogy a kutató, miután megvizsgálta az előzményeket, a csatatér külső hatását, a szemben álló feleket, felvázolja, miként készültek fel a katonai vezetők magának a csatának a megvívására, és értékelje, hogy mennyire sikerült figyelembe venniük a másik fél, illetve a harctér sajátosságait. A haditervek bemutatása lehetővé teszi, hogy ennek függvényében értékelje az egyes felek sikerességét: mennyit tudtak megvalósítani az eredeti célok közül.

14. A csata fázisainak felvázolása

- *A csatát közvetlenül megelőző események elemzése*
- *Az időben és térben következő fázisok leírása*
- *A csata döntési pontjainak kiemelése (kié volt a kezdeményezés?)*
- *A csata végeredménye*
- *Ki nyert/érte el a céljait?*
- *Miért? Mi volt a siker titka/a csata kulcsmozzanata?*

A csata eseményeinek tulajdonképpeni leírása csak a kutatás végén történik meg, miután minden részletet megismertünk. A leírásnak itt is vázlatosnak kell lennie, törekedve az egyes fázisok beazonosítására, külön kiemelve az egyes döntési pontokat az események sorából. A túlzott leíró jelleget oldhatja a vázlatok használata, így ténylegesen csak a lényegi elemekre lehet koncentrálni. A vezetés szempontjából ilyen lehet például a kezdeményezés birtoklása vagy megszerzése, a veszteségek és a morál állapotának követése és természetesen a parancsnokok tevékenysége a csata során.

A kutatónak törekednie kell arra, hogy beazonosítsa a döntési pontokat, és részleteiben feldolgozza azokat, kitérve bekövetkezésük körülményeire, a felek reakcióira és arra, hogy az eredeti tervekhez képest milyen változást idéztek elő a csata menetében. A döntési pontok feltárása és kielemezése a hadművészet kutatásának egyik központi eleme kell hogy legyen, mert vizsgálatuk során nyerhető ki a legtöbb adat egy parancsnok vezetésének hatékonyságáról és jellegéről.

15. A csata közvetlen következményei

- *A felek csatát közvetlenül követő tevékenységének bemutatása*
- *A csata hatására bekövetkező események rövid vázolója*
- *A veszteségek kiszámítása*

Az utolsó előtti lépésben a csata közvetlen következményei és a veszteségek megállapítása a fő feladat. Egyes kutatók tévesen csak a pusztán számok alapján jelentik ki, hogy valamelyik fél győztese vagy éppen vesztese volt egy összecsapásnak. Az értékeléskor azonban figyelembe kell venni az eredeti célokat is, és azok megvalósulását kell arányba állítani az áldozatvállalás mértékével, amely a következő lépés tárgyát képezi.

16. A csata értékelése (a legfontosabb lépés, ezért végeztük el az egész csataelemzést)

- *A csata hatása a csatatérre és lakosságára (ha volt)*
- *A csata végeredményének hatása a hadműveletekre/háborúra*
- *A felek teljesítményének értékelése*
- *A parancsnokok döntéseinek/vezetésének/erőforrás-gazdálkodásának értékelése*
- *Mit tanulhatunk a csatából?*

Az utolsó lépés a közvetlen következményeken túlmutató hatások feltárásáról és a felek teljesítményének objektív értékeléséről szól. Ebben a lépésben kell levonni az általános tapasztalatokat, törekedve arra, hogy azok ne csak a csata saját korának kontextusában legyenek értelmezhetők. Legfontosabb eleme, hogy a mai kor embere mit tanulhat egy történelmi csatából, melyek azok az általános érvényű vagy nagy jelentőségű eseményei, amelyek vizsgálata hozzájárulhat a saját szakmai fejlődéshez vagy a megértésen keresztül az egyéni parancsnoki kompetenciák fejlesztéséhez.

A csataelemzés eredményeinek közreadása

A kutatás eredményeinek megosztása legalább olyan fontos szempont, mint magának az elemzésnek és az értékelésnek az elvégzése. A közreadás számos formában történhet, jelen publikáció azonban jellegénél fogva inkább az egyetemi belső használatot tartja szem előtt, és ennek megfelelően szeretné felhívni a figyelmet néhány szempontra.

Többször szerepelt már, de nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy hadtörténelmi kutatás, publikáció és oktatás nem létezhet vizualizáció nélkül. Ez jelentheti egy katonai vezető portréját, egy csatajelenet művészi ábrázolását, de a kulcsfontosságú haditechnikai eszközök bemutatását és a komplex, egész műveleteket vagy bonyolult

manővereket ábrázoló térképeket is. A grafikus ábrázolás nagyon sok száraz leírást ki tud váltani, a pontos megjelenítések a félreértések számát is lecsökkenthetik, nem is beszélve arról, hogy egy NATO-jelekkel ellátott térkép nemzetközi környezetben is megállja a helyét.

Egy csataelemzés elkészítésekor tudatosan törekedni kell a tömörségre, ezért előnyben részesítendő az összevetések, amelyeket elsősorban táblázatos formában, csak a szükséges szempontokat kiemelve kell elkészíteni. Ezek szintén gyorsan áttekinthetők, jól kereshetők és méretüknél fogva eleve csak a lényegi dolgok fel-tüntetésére hagynak lehetőséget. Ez nem egyenlő azzal, hogy a folyószöveggel írt megjegyzések vagy szövegrészek teljes mértékben kiválthatók lennének táblázatokkal és térképekkel, hisz ez nem is lehet tudatos célja egy kutatónak sem, azonban méretük jelentősen lecsökkenthető általuk, így értékes helyet takarítva meg.

Fontos kitérni rá, mert alapvető hiba, amikor a kutató végrehajtja az elemzés összes lépését, de nem végzi el az értékelést, nem teszi fel a „de miért fontos ez?” kérdést a végén. A kutatás kezdetén ennek a megválaszolására még nincs elég információja, és tulajdonképpen azért kezd bele a források feldolgozásába, hogy új ismeretekre tegyen szert, amelyek nem nyerhetők ki csak a nagy mennyiségű adat információvá alakításából, hanem komplex összegzésre és a tapasztalatok levonására is szükség van, amely szakmája mélyebb megértése felé vezet.

Összegzés

A publikáció elkészítésével az elmúlt évek hallgatói dolgozatainak javításakor felmerült módszertani hiányosságokra igyekeztem reflektálni, és egy egyszerű, de viszonylag metodikus elemző folyamat lehetséges lépéseit felvázolni az általam javasolt logikai sorrendben, amelynek alapja a jelenleg is alkalmazott katonai felderítő törzsmunka. Ennek kiválasztásával tudatosan igyekeztem megteremteni a kontinuitást az egyetemi oktatás és a valós katonai tervezés között.

A folyamat jelen állapotában 16 lépésből áll, amely bár elsőre soknak tűnhet, valójában négy nagy csoportra osztható, úgymint az előzmények, a külső hatások, a belső jellemzők és az események/következmények leírása. A folyamat természetesen további elemekkel bővíthető, azonban kulcsfontosságú, hogy logikai íve ne törjön meg, hanem a kronológia szerint haladjon, illetve a távolabbi (külső) jellemzőktől a közelebbiek (belső) felé. Jelenlegi formájában központi eleme a döntéshozatal, valamint a parancsnokok személye és tevékenysége, amely elvárás is volt, hisz a hadművészet története az oktatási portfólió hangsúlyos része.

A harcászati szintű összezsapások elemzése az ilyen jellegű munkák közül a leg-egyszerűbb, hisz nagyon sok adat kézzelfogható, kevésbé absztrakt módon van jelen, úgymint a csatater fizikai valója, a lakosság és maguk a haderők is. Ez tehát az NKE HHK hallgatói állománya számára viszonylag sok és könnyen kutatható adattal rendelkező szint, ezért mindenképpen célszerű ezzel kezdeniük az elemzések elkészítésének begyakorlását. Ehhez remélhetőleg a jövőben módszertani jegyzet is a rendelkezésükre áll majd, hogy hatékonyan segítse munkájukat.

Felhasznált források és irodalom

- A Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténeti Tanszék tematikái* (2023). Budapest: NKE. Online: <https://hhk.uni-nke.hu/oktatasi-egysegek/hadtortenelmi-filozofiai-es-kulturtorteneti-tanszek/oktas-kutatas/tematikak>
- A katonai vezetői alapképzési szak tanterve 2020-tól* (2020). Budapest: NKE. Online: <https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/Katonai%20vezet%C5%91%20alapk%C3%A9p-z%C3%A9si%20szak%20tanterve%202020-t%C3%B3l.pdf>
- A nemzetközi biztonság- és védelempolitika alapképzési szak tanterve 2022-től* (2022). Budapest: NKE. Online: <https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/NBVP%20BA%20TANTERV%202022%20modositas.pdf>
- ATP 2-01.3 Intelligence Preparation of the Battlefield* (2019). Washington, DC: US Army.
- CSIKÁNY Tamás (2011): A Magyar tető elfoglalása 1917. március 8-án. *Aetas*, 26(1), 5–24.
- GYÁNI Gábor (2006): Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119(1), 121–133.
- HARANGI-TÓTH Zoltán (2017): A felderítő törzsmunka alkalmazhatósága a hadtörténeti kutatásokban. *Honvédségi Szemle*, 145(4), 110–119.
- KEEGAN, John (2000): *A csata arca*. Ford. Kőrös László. Debrecen: Aquila.
- STUMPF András (2023): Nem is úgy volt a doni vereség! – Ablonczy Balázs kontra Számvéber Norbert. *Válasz Online*, 2023. január 18. Online: <https://www.valaszonline.hu/2023/01/18/ablonczy-balazs-szamveber-norbert-interju-hadtortenelem-tudomany>